

ERGATIBOAREN SUJETOTASUNAZ

Arrasate, 1979-XII-21

Karmele Rotaetxe

Gai honetaz, oso aspaldi ez dela, Koldo MITXELENak idatzi zuen: "...Este es un problema que nunca se ha resuelto. Las mismas tentativas que alguna rara vez se han publicado han tratado más bien de soslayarlo, de acuerdo con la sabiduría militar que suele tratar de rodear una posición que se resiste a ser tomada de frente (1)."

1971tik 1976ra Doktoradoko tesiaz (2) arduratzen nintzanean, delako puntu horretan azterketa egin beharrean nengoan eta, militarra ez naizenez gero, "de frente" atakatu behar izan nuen.

Jakina denez, antxinako arazo bat izan da gure hizkuntzaren gramatikan eta ondorio desberdinetara daramaten ikuspuntu desberdinetatik har daiteke problema:

- Ondoriorik ezagunena da, behar bada (+ tr.), euskal aditzari dagokiona: ergatiboa sujetotzat hartu edo hartzen ez dutenek (ta gehienak izan dira) aditz hori pasiboa dela onartu behar dute.
- Ondorio honetan kontraesan bat datzala MITXELENak behin baino sarriago adierazi du; zeren, bi terminoren artean oposiziorik edukitzen ez duenean sistema batetan termino markaturik (pasiboa, kasu honetan) ez da kabitzen.
- Izen-sintagmari dagokionez, terminologiak ekarritako istilua bistan dago: aspalditik, gure hizkuntzaz ardu-

(1) L. MICHELENA "Notas sobre compuestos verbales vascos", in Hom. a D. Vicente Garcia de Diego - 1976 n. argitaratu gabe, egilearengandik jasota.

(2) Karmele ROTAETXE, *Estudio estructural del euskara de Ondárroa* L. Zugaza, Durando 1978.

ratu direnek "nominatibo" erabili dute aktualizaturik dagoen base bat (etxe-a) izendatzeko (3).

- Hori dela ta, inguruko hizkuntzetan eta "kultura"zko deitzen diren hizkuntzetan, nominatibo ta sujetoa gauza bera izanik, terminologia horrek, nire ustez, modu batez edo bestez azterketa baldintzatu egin du.
- Neurri handi batez, ergatiboa sujetotzat ez onartzeko arrazoiak kulturalak izan direla esango nuke: gure hizkuntza astertzerakoan, hizkuntzalari asko ez dira ahaztuteko gauza-izan hizkuntza *indoeuroparrei* aplikatzen zaizkien oinarriak: hauetan, aditzamorfologiak izen-sintagma *batekin* konkordantzia eskatzen du: (Ad.: /Ahora, los niños salen de casa/ edo /Maintenant, les enfants sortent de la maison) edo /Now, *children are leaving home*), azterketa sakon batetan sartu barik). Eta, morfologiaren esker agertzen den izen-sintagma horri, *joskera*-azterketak *funtzio* bereizi bat ematen dio: *sujetoa* da. Bestalde, eta arazo honetan sakonki sartu gabe (tema≠ rema, topic≠ comment; diskurtsoko oposizioetan, esaterako) "sujeto" funtzio hau aditz-prozesuarekin lotu-loturik izanez, duen izen-sintagma perpausako besteak baino garrantzitsuagoa dela pentsa ohi da, eta esaldia bi partetan ebakia izan da, aipatutako hizkuntzetan. (Ad.:/Tu madre - no toma pescado/). Gure hizkuntzan, azterketa hau (-tr.) aditzekin egokitzen har daiteke (/orain, umeak etxetik doaz/); (+ tr.) aditzekin, baina, ez.

1) ERGATIBO-ERAIKUNTZA

- Mundu guztiak dakienez (+ tr.), euskal aditzamorfologiak bi izensintagmarekiko konkordantzia, behintzat, eskatzen du, eta eskaera hau izen-sintagmek ere aditzari eskatzen diote, solitaritatezko harremanak izanik. Beraz, eraikuntza honetan, konkordantziak ez dakarkigu (-tr.) aditzekin ekartzen digun informazioa: azterketa ilunago bihurtzen da.

(3) Esaterako, P. DARRIGOL, *Dissertation critique et apologétique sur la langue basque*, Bayone, 1827, liburuan agertzen da "nominatibo", ikus. p. 55.

Zeren, sarritan aipatu denez, konkordantziaren alde-
tik, honelako adibide bat /gizonak gizona ikusi du/
azter daiteke /gizonak (IS) gizona ikusi du (AS)/ edo /gi-
zona (IS) gizonak ikusi du(AS)/ edo, hiru partetan, /gi-
zonak - gizona - ikusi du/. Baina, hizkuntza nominati-
bodunak zituzten gogotan hizkuntzalariek, eta ez bes-
te, izan-sintagma bien arteko bat aukeratu egin behar
zuten, perpausa bi zatitan ebaki ahal-izateko.

- Jakina denez, ergatibo-eraikuntzan agertzen diren
izen-sintagmak bi dira: *ergatiboa* eta nik deitzen dio-
dan *absolutoa* (formalki, /Base-a/ edo /Predterm.
Base/) nahiz eta gehienek "nominatiboa" izendatu.
Hain suzen, bigarren izen-sintagma honen forma eta
(-tr.) aditzaren *sujeetoaren forma* gauza bat da /gizo-
nak *gizona* ikusi du/ eta /*gizona* etorri da/ adibideetan
agertzen denez. Eta, bigarren adibidean /gizona/ suje-
toa izanez gero, lehen adibideko /gizona/ sujeta izan
behar. Hipotesi hau kontsideratzean, ez zaigu ahaztu
behar gaurko terminologia ofizialean ere aipatutako
/gizona/, *kasu bietan*, "nominatibo" izendatzen dela,
hau da, hizkuntza indoeuoparretan sujetoek hartzen
duten formaren izena. Linguista askok erakutsi ohi
duten arrazoirik sendoena hau izan da eta, formalki,
ez zaie beste irtenbiderik geratzen (4). Hortaz, /gizo-
nak gizona ikusi du/ adibidea aztetuko litzateke: suje-
toa, /gizona/; konplementoa, ergatiboa dena /gizonak/
eta (+ tr.) aditza, pasiboa.
- Zoritzarrez edo zorionez, hitzunek duten hizkuntzari
buruzko sendimenduarekin az dator ondo eta azterke-
ta baten deitzen den "intuizio linguistika" ere kontu-
tan hartu behar da. Beste arrazoi batzuegatik, ondo-
rio hau ez da bat ere komenigarria: horrelako azterke-
tari jarraituz, esaldi batzuek, adibidez, ez luke sujeto-
rik edukito /(B.) aittak urten dau/, esaterako. Batez
ere, gure hizkuntzaren egitura sintaktikoan —ergati-
boduna, hain zuzen— bigarren aktante bat izanez,
aktante hori (NOR, nire hipotesian) *ez da akusatibo
bat*. Zeren, L. TESNIERES hitzekin, ez dugu:

(4) W. H. JACOBSEN-ek "Linguistic Society of Americari komunikapenean,
L. Michelena-k aipatzen duenez in op. cit. (1).

“Second actant passif ou sémentiquement contre-sujet” (5).

- Hori dela ta, sujetoa zein izen-sintagma den jakiteko, kultura ofizialak eman dizkigun arrazoi-bideak (argumentoak) berriz ikusi behar ditugu.

2) ERGATIBO ETA, BEREIZIKI, EUSKAL ERGATIBOARI IRITZIAK. Pundu honetaz, ez naiz luzaz mintzatuko. Morfologiaren aldetik begiratuta, nire *Estudio estructural del esuskerara de Ondárroa* (6) aurki daitezke izan diren interpretaziorik gehienak eta, nire ustez, garrantzitsuenak (aditza pasiboari buruzko teoriak, aditza izena dela sostengitzen dutenak: Cap. 32.04). Beste hiru kapitulutan -6.1-6.2.-6.3 ergatibo-erakuntzaz arduratu naiz: zer neurritan ergatiboaren markak geratzen diren (+ tr.) aditzean, diskurtsuko formetan, beste hizkuntza ergatibodunetan problema nola tratatu duten era; nolakoa den gure esaldia -aditza muina-duena (verbo-zentrista) ala ez-; nondik datorkigun perpausaren bi partetan ebaki-beharra... Gure herriko hizkuntzalarien iritziak ere jaso ditut —memento horretan argitaraturik zengozenak, jakina—. Bestalde, azken egun hauetan, Ibon SARA-SOLA-rengandik hartu dudana separatan izan diren interpretazioei buruzko bilduma on bat ikus daiteke, egilearen interpretazio generatibista aurkitu baino lehen (7). Bistan dago gauza bat: pasibotasunaren aldeko iritziak edota ergatibo-a sujetotzat hartzen ez dutenak sujetotasunaren aldekoak baino ugariagoak dira. Gure herrian, dakidanez, irizkideak ditut: P. LAFITTE (8), K. MITXELENA (69) eta I. SARASOLA (10).

(5) L. TESNIERES, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1966, 635 or.

(6) Karmele ROTAETXE, op. cit. Cap. 3.04, pp. 318-341.

(7) Ibon SARASOLA, “Sobre la bipartición inicial en el análisis en constituyentes”, in *Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”* XI-1977, San Sebastián, 1979.

(8) P. LAFITTE, *Grammaire-basque* (Navarro-labourdin littéraire), Bayonne, 1944 - eta “Pour ou contre la passivité du verbe basque”, in *Gure Herria*, maijun, 1931.

(9) L. MICHELENA, “La lengua vasca” in *Guipuzcoa*, pp. 191-209, San Sebastián - geroago liburu bat *La lengua vasca*, L. Zugaza.

K. MITXELENA, *Zenbait Hitzaldai*, Bilbao, 1972 - 91-92 or. - 1 Ohar.

(10) I. SARASOLA - op. cit. in (7).

3) LOGIKA-LINGUISTIKAREN ARTEKO HARREMANAK.

Aurkeztu dugun esaldiaren ebakia gramatikak logikatik hartuta dauka, aspaldian. Esate baterako, Grezian —eta bistan dago Aristoteleren estudioetan—, gramatika logikarengandik ezin askatu daiteke. Baina, bide batez, delako logika hori hizkuntza partikular batek, alegia Grekoak, baldintzaturik dago, nahiz eta geroago filosofo horren ideiak mundu guztian zabaldu, unibertsalak balira bezala. Perpausak, halabeharrez, parte bi izan behar zituen: Sujetoa eta Predikatua. Bipartizio hau gramatikan sartu ta gero, gure mundu kulturaleko eskola garrantzitsuenetan eta mendetik zehar “dogma” balitz bezala geratu da. N CHMOSKY-k, berak ere, alegia, horrela ebakitzen du

PERPAUSA..... IZEN-SINTAGMA - ADITZ-SINTAGMA

Oraingo logikak, baina, ez du esaldia horrela ikusten: funtzio proposizionaltzat hartzen du, hain zuzen, operador eta argumento batzuekin. Eta, nire hipotesian (-tr.), aditzeraikuntzan sartzen diren operador eta argumentoak eta (+ tr.) eraikuntzan sartzen direnak ezin paretan jarri, esberdina direlako (11). Horrek esan nahi du gure memento honetan logikak ez dio gramatikari inposatzen goian aipatutako ebakia (Suj. / Pred.) (12).

4) SUJETOTASUNAZ

Sujetoa, problema larririk gabe, idoro dezakegun hizkuntzetan, izen-sintagma hoiek zenbait propietate aurkeztuten dute. Delako propietateak transformazio batzuen bitartez agertzen dira. Morfologia alde batetan utzita, taktika berri honek —*erlaziozko linguistikari* dagokiona— presupuestotzat zera hartu behar du: morfologiã ta joskera hizkuntzaren bi mailaren azterketari dagozkio. Hortaz, kasuak —eta haien artean ergatiboa— ez daude sakonezko egituraren, azalezko egituraren notazio hutsak direlako. Kasuak eta erlazioak ez dira gauza bera: morfologiaren bitartez —hau da, notazio batzuen bitartez— kasuek joskerari buruz ematen digute zenbait infor-

(11) Karmele ROTAETXE - op. cit. in (2) - Cap. 6.3.

(12) Karmele ROTAETXE, “Lingüística-lógica: la construcción ergativa vasca”, in *Revista española de Lingüística*, R. E. L. 8, 2, Madrid, 1978.

mazio, baina ez dira erlazioak. Bestalde, onartu egin behar sujetotasunaren *neurri* bat dela; hau da, hizkuntza hatzuen sujetoek beste hizkuntza batzuen sujetoek baino propietate gehiago izan dezakete. Batez ere —eta hau da gure kasuan irtenbiderik inportanteena— izen-sintagma biren artean, sujetoa zein den jakiteko problema izaten denean, orduan propietate gehiago erakutsiko dituen sintagma sujetotzat har daiteke.

Abia-iritzi (presupuesto) hauek onartu ta gero, probapean jar daitezke euskal absoluta eta ergatiboa, ergatiboraikuntzan, hau da, problema agertu zaigun lekuan. Eta.

Propietate a), edo "Equi NP Deletion":

Funtzio berdinezko izen-sintagma biren artean, bata ken daiteke esaldian edo perpausan:

1) /Aitak etorri nahi du/: izen sintagma baten bitartez, adierazten dugu (+ tr.) aditzaren sujetoa /aitak/ dela, baina baita ere (-tr.) aditzaren sujetoa —agertzen ez dena— /aita/ izan behar dela. Eta bigarren kasu honetan, zalantzarik izaten ezpada /etorri/ ren sujetoa /aita/ dela onartzeko, beste horrenbeste aitortu behar ergatiboari dagokion /aitak/ sintagmari buruz. Aurka-proba (contraprueba) bat dugu: ergatiboraikuntzan den absolutoa, hau da konplementoa edo SN2 nire hipotesian, ezin errez ken daiteke:

2) /Ama joan da ikustera/ ez da ulertzen (edozein kontestotan, noski) eta adierazi behar dugu *zer* ikustera joan den.

Propietate b) Koordinaketari dogokiona

Propietate guztiak azaldu ezinik, azpimarratu nahi dut euskararen koordinaketan gertatzen dena:

3) /Katua etorri, arraina jan eta hor bertan geratu da/ esaldi honetan, nahiz eta aipatu gabe, aditz bakoitzaren sujetoa zein den ulertzen dugu. Lehen aditzak baldintzatzen du izen-sintagmaren forma (ergatiboa ala absolutoa) izen-sintagma hoi *funtzioa bat* delako (sujetoa kasu bietan) eta:

4) /Katuak arraina jan du eta kalera joan da/ (+ tr.), aditzagatik, ergatiboa agertzen da.

Propietate d) Semantikari dagokionez eta beste batzuen artean, oso inportantea dugu "existencia independiente" rena

deituta (berezko izatea?). Hau konprobatzeko, egiaren iritziak (criterios de verdad) sartzen dira:

5) /Umeak etxe bat egin du/, esaldi honetan /umeak/ benetako ume bat izan behar da, nahiz eta /etxe bat/ "etxe", ez.

Euskal-aditz konposatuetan —eta puntu honetan Mitxelenaren iritzikoa ez naiz (13)— deitzen dudan absolutoak eta, nire ustez, sintaktikaren aldetik konplementoa denak, predikatuan gorputz bat egiten du aditz-laguntzailearekin; ergati-boa, ostera, askoz ere askatuagoa geratzen da. Eguneroko hizketan dugu, adibidez:

6) /Mutil horrek hitz-egin du ikasgelan/ esaldian, /hitz-egin/, azentuari dagokionez, semantikari dagokionez, hizkuntzari dagokionez, unitate bat da. Jakina, entzun dezakegu:

6') /Mutil horrek ez du hitzik egin ikasgelan/, baina, duda barik, sarriago entzuten da:

6'') /Mutil horrek ez du hitz-egin ikasgelan/.

Propietate e) Erreferentzia autonomari dagokiona.

Erreferentzia autonoma edukitzen dute sujetoek eta propietate honekin lotuta —edo, propietate honek eskatzen dituen proben bitartez— erreflexibizazioetarako zenbait bide azter daitezke (nere/neure, zure/zeure, aren/bera... neure burua - Aditza. etab.).

Propietate f)

Erlatibizazioarekin lotuta den propietate hau ere konprobatu egin dut.

Baina, ezin pentsa daiteke egin ditudan proba guztiak eta atara ditudan propietate guztiak, zehatz eta mehatz, txosten honetara ekar ditzakedenik (14).

(13) L. MICHELENA, op. cit. in (1).

(14) Karmele ROTAETXE, op. cit. in (2) - of. 6.3. Apéndice.

KONKLUSIOAK

Hitz bi amaitzeko: aurkitu dituden propietateek argi ta garbi *erakusten* dute euskal-ergatiboa absolutoa baino sujeta-*toagoa* dela ergatibo-eraikuntzan. Ondorio honekin, nahiko dugu ergatiboa sujeta dela sostengitzeko. Esan dugunez, ergatiboaren marka (-k) azalezko egituraren marka bat da eta besterik ez (15). Beste sintagmari dagokionez (Base-a, edo Pred. Base), hau da absolutoa, ezin izendatu daiteke, nire ustez "nominatibo", gure hizkuntzan "nominatibo/akusatibo" oposiziorik ez dugulako eta izen honek nahaste bat baino gehiago ekarri dizkigulako.

Jakina, iker-lanek ez dute inoiz ere mugarik izaten eta ez dute izan behar; honek ere ez. Halan eta guztiz, eztabaida gorriekin edo gorrien esker hain luzaron iraun duen ergatibo-eraikuntzari buruzko arazo honi *erlazio-linguistikak*, azkenez, laguntza eder bat —zientifikoa delako— ekarri diola esango nuke. Bide batez, *erlazioen azterketek* gure gramatikaren puntu ilun asko argitzen digute eta, horregatik, *erlazio-linguistikak* generatibak baino ondorio aberatsagoak ekar diezazkigukela uste dut.

(15) Helburu honetara I. Sarasola ere heltzen da, ikus. op. cit. in (7).